

Szakál Anna

A kéziratárak titkait vallató kutató

Akik ismerik Olosz Katalin életpályáját, szakmai és emberi kvalitásait, azok tudják, hogy e kötet létrejöttével a tudományos kutatás iránti alázat, a hatalmas anyagismeret, a mindig maximálisan precíz forrásfeltárás, a másik kutató önzetlen segítése, az önreflektív, saját esetleges tévedéseit is elismerni képes szakember előtt tisztelgünk.¹

Olosz Katalin 1940-ben született Kovásznán értelmiségi családban. Valószínűleg nem tévedek sokat, ha úgy vélem, abban, hogy később kutatóként hogyan viszonyult az elé kerülő munkákhoz, nagymértékben befolyásolhatta, hogy szüleitől azt tanulta, bármilyen munkát kell is elvégeznie (legyen az unalmasabb, kétkezi vagy szellemileg inspirálóbb feladat) mindig tartson ki, soha ne adja fel, és a lehető legbecsületesebben álljon helyt. S bár nem a családból, az otthoni környezetből hozta a néprajz iránti érdeklődését, az, hogy végül mégis a folklorisztika felé fordult, nagyban nővérenek, Ellának volt köszönhető, aki a Képzőművészeti Főiskola textilszakos diákjaként Szentimrei Judit vezetésével sok időt töltött Kalotaszegen, s e hétvégi kirándulásokhoz csatlakozhatott Olosz Katalin is.

Másképp, de – úgy vélem – legalább olyan meghatározó volt Olosz Katalin életében az egyetemi élet másik arca, az a félelemteli világ, amiben szemlélőként kényszerült részt venni. 1958 őszén Olosz Katalinéké volt az utolsó évfolyam, ami még a Bolyai Egyetemre felvételizett, szemtanúja volt az '56-os forradalom utáni egyetemi megtorlásoknak, majd 1959-ben a Babeş és a Bolyai Egyetem erőszakos egyesítésének. Jelen volt többek között azon a gyűlésen is, amikor Szabédi Lászlónak nyilvánosan

¹ Itt szeretnének köszönetet mondani a szerkesztők Landgraf Ildikónak és Gulyás Juditnak a kötet készítése során nyújtott segítségükért.

önkritikát kellett gyakorolnia, ami után az egyetemi tanár öngyilkosságot követett el.

Az egyetemen – ahol a néprajzos képzés ekkor már több mint tíz éve nem létezett – a nővére és Szentimrei Judit hatására felébredt néprajzi érdeklődés mellett Antal Árpád egy (a székely népballada-kutatás történetét összefoglaló) szemináriumi dolgozatra tett témajavaslatát irányította a folklorisztika felé. Szakdolgozatát már egyetlen falu, Magyargyerőmonostor folklóranyagából készítette el. 1963-ban évfolyamelsőként végezve került a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolára, majd hamarosan a Társadalomtudományi Kutatóintézetbe, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. Tulajdonképpen a forradalomig ez volt az a közeg, amelyben élt és alkotott. Pontosabban ez volt az a közeg, ami tulajdonképpen nem létezett, s így alakult ki, formálódott az évek során Olosz Katalin munkamódszere, szemléletmódja, kutatási habitusa, így lett ő a körülmények hatására – Erdélyben nem egyedi módon – egyszemélyes intézménnyé. A kutatóintézetben csupán néhány rövid évig engedték meg neki, hogy folklorisztikával foglalkozhasson (ez alatt az idő alatt jelentek meg a *Magyargyerőmonostori népköltészet* és *A kecskés ember* című kötetei), ezt követően a folklór csupán „úri passzió” lehetett a számára. Ez pedig egyszerre jelentette azt a vágyott szabadságot, hogy (az intézeti kötelező feladatok mellett) azzal, úgy és annyi ideig foglalkozhatott, amivel, ahogy és amennyi ideig csak szeretett volna, de egyúttal azt is, hogy nem volt műhely, társ, kolléga, barát, akivel a benne felmerülő szakmai kérdéseket megvitathatta volna, akivel a felfedezések örömét megoszthatta volna. Mivel azok, akik szakmabeliek voltak, azok vagy távolabb éltek (mint Antal Árpád, aki ugyan végzettsége szerint szintén nem volt néprajzkutató, de a 19. századi irodalmi élet, annak társadalomtörténeti összefüggéseit jól ismerő kutatóként segíthette volna Olosz Katalin munkáját), vagy olyanok voltak (mint Faragó József), akik inkább megnehezítették a munkát, azt az érzést erősítve benne, hogy ellenszélben kénytelen haladni. Ebben a nagyjából negyed századnyi, sok tekintetben fullasztóan levegőtlen időszakban nemcsak a szűkebb-tágabb szakmai közeg hiányával kellett megküzdeni, hanem a levéltári anyag elérhetetlenségével is. Magyarországi útra vállalkozni szinte lehetetlen volt, de a legtöbb romániai archívumban is csupán erős korlátozások mellett lehetett, ha lehetett kutatni. Így Olosz Katalin pályájának ez a szakasza sokkal inkább az agyaggyűjtésről, a tervezésről szólt szak-

mai szempontból, ami a forradalom utáni kedvező változások hatására teljesebben ki. 1989 után megnyíltak a könyvtárak, archívumok, ösztöndíjak létesültek, amikkel Magyarországra lehetett eljutni hónapokra kutatni, újjáalakultak az erdélyi közművelődési egyesületek, létrejött a Kriza János Néprajzi Társaság. Mindezek együttes hatására hirtelen mindaz, ami nem volt, lett Olosz Katalin (és sok más erdélyi kutató) életében: szakmai fórum, hallgatóság, beszélgetőtársak, konferenciák, folyamatos találkozási és publikálási lehetőségek. Létrejött tehát az a várvára várt közeg, amelynek hatása és az ebből fakadó lelkesült, felszabadult, örömteli munkakedv Olosz Katalin publikációs jegyzékéből is egyértelműen látszik.

Az 1970–80-as években Olosz Katalin elsősorban két nagyobb témához gyűjtötte-kutatta folyamatosan az anyagot: Szabó Sámuel folklórgyűjtéseinek nyomait igyekezett módszeresen feltárni, és a romániai magyar balladakatalógust szerette volna összeállítani. Mindeközben azonban munkamódszerként alkalmazta azt, amire elsődlegesen a sanyarú kéziratári viszonyok kényszerítették: nem csupán az éppen kutatót témáihoz jegyezte ki az őt érdeklő tételeket, hanem a kezében megforduló számtalan kéziratból és kiadványból minden olyan adatot is kigyűjtött, ami tágabban a témájához kapcsolódott, s így esély volt rá, hogy egyszer talán hasznos lehet a számára (tegyük hozzá: akkor, amikor már esetleg az illető kéziratárban bottal lehet ütni a dokumentum nyomát, s hozzátevé mindehhez, hogy ennek a fajta kutatásnak az előnyeit – sajnos – még ma is bárki megtapasztalhatja Erdélyben, mert máig akadnak helyek, ahol az egyszer kézbe kapott kézirat újbóli megtekintésére semmiféle garancia sincs). Ez a kétségtelenül roppant időigényes munkamódszer, amelyet Olosz Katalin a későbbiekben is alkalmazott, tette lehetővé, hogy akár most, járvány idején is szinte megakadás nélkül tud dolgozni otthonról, s úgy vélem, hogy az otthon őrzött anyagai még a következő 10–20 évre akkor is biztosítanának neki feldolgozandó feladatokat, újabb és újabb izgalmas kutatási kérdéseket, megoldandó problémákat, ha (de erre gondolni sem szeretnénk) többet nem mozdulhatnánk ki a házunkból.

Ez a fent leírt munkamódszer azonban, úgy vélem, nem csupán az archívumok körüli bizonytalanságból fakad, hanem abból is, hogy Olosz Katalin a kutatói kérdéseit mindig olyan szélesen, olyan összetetten teszi fel, hogy arra nem lehet nem árnyalt választ adni, és nem lehet

nem temérdek újabb és újabb kéziratot átnézni, aminek következtében, mintegy melléktermékként óhatatlanul újabb kérdések és újabb felfedezések sorjáznak. Például az emlegetett Szabó Samu esetében Olosz Katalint nem csupán az érdekelte (mint sok folklorisztikai gyűjtemény sajtó alá rendezőjét), hogy milyen szövegeket gyűjtött Szabó Sámuel, nem is csupán az, hogy miféle kalandos sors jutott ennek a gyűjteménynek osztályrészül, vagy hogy kik voltak a gyűjtésben részt vevő diákok, vagy hogy miként nézett ki ez a diákgyűjtés, hanem az is érdekelte, hogy mi volt az a közeg, amibe ez a gyűjtés ágyazódott, mi vonzott egy természettudományos műveltségű embert a folklórgyűjtés felé, azaz milyen volt a kor gondolkodása. És innen nézve már igazán magától értetődik, hogy az embernek, ha kutatóként becsületes munkát szeretne végezni, kutya kötelessége nem csupán minden nyomon végigmenni, minden szálat elvarrni, minden követ megmozgatni, hogy az esetlegesen elkallódott gyűjtemények (de hiszen szinte mindig elkallódott gyűjteményekbe botlunk a 19. században!) előkerüljenek, hanem megpróbálni a lehető legmélyebben megismerni és megérteni azt a világot, amelyet kutat, hogy a lehetőségekhez mérten tudjon az általa kutatott szereplők fejével gondolkodni, tudjon abban a világban szinte, mint akkor élt résztvevő mozogni.

S ha az ember így kutat, az sem olyan meglepő, ha folyton-folyvást abba ütközik, hogy az elődök egy jelentős része nem ugyanezzel a körültekintéssel és alaposággal végezte a munkáját, ami miatt a folklorisztikai szakirodalomban számos tévesen rögzült megállapítás, elhamarkodott sommás kijelentés található, amelyet kénytelen cáfolni, és másokat is arra buzdítani, hogy bátran kételkedjenek – tulajdonképpen bárkiben. De miként másoktól elvárná saját korábbi állításaik korrigálását, esetlegesen elkövetett hibáik felvállalását és transzparenszé tételét, ezt maga is – ha egy korábbi állításáról bebizonyosodik, hogy újabb adatok fényében nem tartható – minden esetben megteszi, amiért nem lehetünk elégé gálásak mi és a későbbi kutatók neki.

Úgy vélem, sokféle módon szövődhetnek szoros kötelékek, születhetnek barátságok. Két kutató között talán az egyik legkülönlegesebb formája a barátságnak, ha az általuk kutatott világ szereplői közös barátaikká, jó ismerőseikké alakulnak, s amikor róluk beszélnek, együtt gondolkodnak, akkor az olyan, mintha egy másik térbe és időbe kerülnének. Mi más is

tudna egy kutatást jobban inspirálni, mint az ilyen, és ehhez hasonló közös világok!

Olosz Katalinnal, vagyis ahogy sokan szólítjuk: Kati nénivel, a beszélgetéseink azután kezdődtek, amikor 2010 tavaszán Keszeg tanár úr meghívására eljött Kolozsvárra a tanszékre, és felolvasta hosszú, akkurátusan adatolt, minden részletében hasznos véleményét az első doktori részdolgozatom kapcsán. Nem sokkal ezután váltak rendszeressé kettőnk marosvásárhelyi találkozásai, ahol ez a közös világ rövid időn belül formát öltött. Kati néniék otthonába, s különösen az ő könyvek borított szobájába belépve, s azonnali beszélgetésbe fogva olyan volt, mintha százötven évet visszarepültünk volna az időben, s hiába ültünk (Kati néni a gépe előtt, én mindig ugyanabban a fotelban, ölemben a laptopommal) egy panelház negyedik emeleti szobájában, aminek ágyát, padlóját mindinkább ellepték a legkülönbélebb jegyzetek és előhalászott könyvek, abban a térben lassan rég halott férfiak kezdtek gyülekezni, akikről úgy osztottunk meg történeteket, úgy vizsgáltuk motivációjukat, gondolkodásukat, hogy sokszor arcvonásaik helyett csupán hol hetyke, hol göcsörtös kézírásukat ismertük. Ezeket az időutazásokat csak (a kezdetben még kicsi unoka) Andris néha be-betekintő feje „zavarta meg”, aki időről időre érdeklődött, hogy „a másik Anna” (vagyis én) mikor fog vele legózni, focizni, avagy bikázni.

Máskor Kati néni lakása volt a bázis, ahonnan gyűjtőútra indulhatam, környékbeli levéltárakba, egyházközségek fűtetlen szobáiba, hogy aztán visszatérve a változó gazdagságú zsákmánnyal, a szoba csendjében Kati néni elé tárhassam, és annak segítségével még tovább gabalyíthassuk és szőhessük a 19. századi ismerőseink történeteit.

S amikor kevesebb adatott meg a találkozásokból, de annál több a kutatási felfedezésekből, akkor hihetetlen hosszúságú levelekben cseréltünk eszmét – olyannyira, hogy többször kacagva emlegettük, hogy ha egyszer lenne valaki, aki arra vállalkozna, hogy Kriza és ügybarátainak levelezése és gyűjtései utáni, levelekben dokumentált nyomozásunkat kiadná, az a könyv bizony sokszorosa lenne a *Vadrózsák* fennmaradt dokumentumainak.

Kevés más emberrel talákoztam életemben, aki olyan lelkes, felszabadult örömmel tud mesélni egy-egy kézirat megtalálásáról, egy-egy újabb felbukkanó kérdésről vagy problémáról, akit oly mértékben boldoggá tesz az archívum csendje, az ott végzett nyomozás hallatlan izgalma, mint Kati nénit.

Vannak kutatók, akiknek egy idő után mintha elfogynának az ötletei, elkopnának a gondolatai. Olosz Katalin bizonyosan nem tartozik közéjük.

Drága Kati néni, kívánom, hogy a romániai magyar népballada-katalógus hatalmas munkája után is legyen kedved és erőd belelapozni a jegyzeteidbe, hogy a soha véget nem érő kutatási ötleteid közül még sok-sok megvalósulhasson! Isten éltesen még nagyon sokáig!

